

ÎNSEMNĂRI ARHEOLOGICE

DE

PETRE ALEXANDRESCU

PENTRU O ECOLOGIE A AȘEZĂRILOR GRECEȘTI

„Chaque inscription doit être imaginée dans son cadre naturel. Elle reste une chose insuffisante, quelque détails qu'on ait donné sur la pierre, si on la voit telle qu'elle est dans un musée. Il faut toujours l'imaginer sur son emplacement antique, dans telles conditions géographiques. Il faut reconstituer l'image de la région, sur laquelle toute pierre inscrite est un document. . . . Ce n'est pas un paradoxe que d'insister sur le profit pour nos études épigraphiques, des journées de voyage où nous n'avons pas trouvé à copier une seule inscription : sur les hauts plateaux, dans les pâturages ; dans la tente de poil noir où un yürük hospitalier nous offre le yogourt et la crème— à travers les immenses forêts de pins, solitaires et silencieuses, descendant au fond de vallons et remontant en lacets jusqu'au col où le vent se lève au visage et où un nouveau paysage se découvre, comme une carte —à la source, au bord des sentiers, même si nous ne découvrons pas de dédicaces aux Nymphes, les Nymphes sont là, présentes, au milieu des platanes et des lauriers roses, et elles redonnent courage aux hommes et aux bêtes, comme elles ont fait pendant des siècles pour les Cariens et pour les Grecs qui s'arrêtaient là et les priaient en se reposant. C'est dans les marches et les haltes, dans les montagnes et sur les plateaux de la Pisidie avec les bergers et les paysans, que se présentent à nos yeux les ombres des adorateurs de la Kakasbos ; de l'Héraklès cavalier, de ses fidèles. L'épigraphie de Iasos, la préparation du Corpus d'Iasos, ce sont les quelques pierres sur place insérées dans les mesures d'Asinkale et toutes celles du jardin du Louvre, et celles du Musée Britannique, ce sont les estampages de Le Bas et celles des autres, mais c'est aussi la ruine—sans inscriptions — sur l'île, aujourd'hui presque île, au flanc du golfe, avec le théâtre et les murailles sous les oliviers, et ce sont les conversations au ciftlik voisin sur les cultures, la récolte des oliviers, les essais de plantations d'orangers, l'élevage des chameaux, et c'est la route depuis Mylasa, par Meneşkale et son petit lac ou par les pentes abruptes du Labadadag,

sous les pins, avec la vue lointaine sur les replis du Méandre et sa plaine décolorée, et c'est la navigation dans le golfe poissonneux de Küüllüuk, sur les caïques aux bordées innombrables".

Epigrafistul nu trebuie deci să fie un simplu cititor și editor de inscripții, un slujitor al unei „specialități” izolate, închis în biroul său, limitat la cercetarea pietrelor; „L'épigraphie est vivante, elle est féconde, elle est attirante et elle pourra renouveler le recrutement de ses adeptes dans la mesure où elle refuse d'être une spécialité isolée, dans la mesure, dirai-je, où elle s'irrite de voir «le point de vue épigraphique» assimilé au «point de vue paléographique»".

Această frumoasă pagină este scrisă de unul dintre cei mai mari învățați de astăzi, Louis Robert, și este o invitație la cunoașterea geografiei ținuturilor unde civilizația antică a crescut și a murit, lăsînd peste tot mărturiile ei. Invitația se adresează epigrafiștilor și a fost rostită de la tribuna celui de-al doilea Congres de epigrafie de la Paris (1952), dar nu-i interesează numai pe aceștia. Riscul degradării științei vii în specialitate seacă nu amenință numai epigrafia, ci și arheologia.

Deși arheologul, prin însăși practica săpăturilor, este obligat să lucreze în chiar ruinele rămase din antichitate, el uită uneori să privească peisajul unde se află. El trebuie însă să scruteze cu ochi de istoric cadrul geografic în care ruinele se găsesc situate și să evalueze acest context geografic pentru a înțelege cum s-a organizat economic viața unei comunități omenști în acel loc. Theodor Wiegand scria odată: „Nicht auf den engen Mauerring einer Stadt darf man sich beschränken, sondern das Stadtgebiet, die ganze Landschaft mit Berg un Tal, Strassen, Gutshöfen Grabmälern und Grenzzeichen soll man sorgfältig aufnehmen; denn gerade diese Züge sind es, die das Bild umfassend anschaulich gestalten”¹. Trebuie să avem prezent, în judecata noastră, faptul că peisajul în care se află ruine nu s-a modificat întotdeauna fundamental în decursul vremurilor. Am în vedere în special „tiparul” geomorfologic, rămas adesea același. Chiar cînd au survenit schimbări, dispunem de elemente pentru reconstituirea aspectului climatic, a florei, a faunei etc. Mai mult: chiar și geografia umană prezintă asemănări cu cea antică. Pentru anumite situații, peisajul antic poate fi mai ușor reconstituit, cu mijloacele de care dispune știința azi, decît ruinele înseși. Cercetarea multilaterală, dar specializată, a peisajului este, fără îndoială, una dintre căile moderne de cunoaștere a așezărilor vechi.

Pentru a ilustra valoarea raporturilor dintre geografie și istorie, în domeniul limitat al cercetării orașului grec, mi-am propus să prezint una dintre lucrările acum clasice ale lui Ernst Kirsten. Aș vrea să precizez de la început că studiul geografiei, valorificarea peisajului ca mediu de desfășurare a diverselor activități din antichitate, nu mai sînt astăzi concepute în spiritul acelor demodate „introduceri” geografice, cu atît mai puțin în acela al unei discipline care a purtat numele de geopolitică. Aporia celei din urmă stătea în negarea raporturilor reciproce dintre spațiu și timp și dintre suprafața terestră ca obiect al geografiei și curgerea istorică. Armonia dintre cele două discipline este căutată acum prin cercetarea unor

¹ *Handbuch der Archäologie*, I, p. 106.

ținuturi restrinse, complet anchetate geografic, raportate la așezările pe care le-au adăpostit și comparate între ele, în vederea unei „ecologii” a acestor așezări. Direcția aceasta de cercetare, ilustrată de cartea pe care o prezint, poartă denumirea de „Siedlungsarchäologie”.

Este vorba de lucrarea lui Ernst Kirsten *Die griechische Polis als historisch-geographisches Problem des Mittelmeerraumes*. Ea a avut o soartă ciudată; *habent sua fata libelli!* Apărută în 1956, în cadrul unei serii de geografie², cartea a stîrnit la început un interes mediocru. Numărul recenziilor a fost modest, iar tonul lor rece³. În ultimii ani însă, cînd preocupările de topografie au luat amploare, ideile lui E. Kirsten și-au făcut loc. După cum se știe, în ultima vreme, istoricii și arheologii urmăresc procesul de populare a oicumenei grecești nu numai între limitele incintelor, ci în toată regiunea pe care acele *apoikiai* aveau să o domine, în cadrul mult lărgit a ceea ce se numește astăzi „spațiul civic” al unei *polis*. Determinarea acestui spațiu, ca limite și ca resurse naturale, este menită a duce cunoașterea istorică la adîncirea înțelegerii structurii sociologice și economice a fenomenului grecesc. Iată de ce evaluarea istorică a peisajului în care s-au fixat coloniștii a căpătat o importanță de prim ordin. Asemenea preocupări, izolate, au existat încă de la începutul veacului nostru, cînd Alfred Philippson, profesorul lui Ernst Kirsten, a cercetat chestiunea numărului populației unei *polis* pornind de la descrieri geografice, hărți geologice și chiar de la datele recensăminturilor din Grecia din anii 1889 și 1920.

Ernst Kirsten se află pe aceeași direcție de cercetare. Pornind de la examenul hărților geologice, el studiază poziția așezărilor grecești și observă tendința acestora de a se plasa în mijlocul unor terenuri fertile. Asemenea terenuri sînt de cele mai multe ori solurile aluvionare. Astfel, coloniile din sudul Italiei și din Sicilia erau înconjurate de zone mai mult sau mai puțin întinse de soluri aluvionare. La limita terenurilor fertile se afla marginea teritoriului lor agricol. Ținuturile argiloase, mai puțin prielnice unei agriculturi primitive, nu erau în schimb căutate de greci. Din hărțile geologice întocmite de Alfred Philippson reiese, de pildă, că văile riurilor, ca aceea a lui Krathis, sau ținuturile calcaroase nu-i interesau și erau lăsate în posesiunea indigenilor.

Această observație vine să confirme una mai veche, formulată de un geograf acum cîteva decenii, J. H. Schulze⁴, asupra caracterului predominant agrar al oricărei *polis*. Ernst Kirsten accentuează asupra lui, remarcînd că, pentru greci, un teritoriu prezenta interes în primul rînd în măsura în care oferea posibilități naturale pentru agricultură. Iată definiția pe care o propune pentru așezarea greacă: „Siedlung bäuerlicher Grundherren im Besitz eines durch Flussalluvion entstandenen Kornlandes”. Acel „Nahrungsspielraum” era condiția independenței politice, a autarhiei, a autonomiei, pentru majoritatea așezărilor grecești, importul de cereale fiind doar o soluție de urgență.

² *Colloquium Geographicum, Vorträge des Bonner Geographischen Kolloquiums zum Gedächtnis an F. von Richthofen, hg. vom Geographischen Institut der Universität Bonn*, vol. 5.

³ Vezi, de pildă, scurta dare de seamă a lui Victor Ehrenberg, *JHS*, 1958, p. 155, care atrage atenția numai asupra imperfecțiunilor stilistice și asupra unor interpretări istorice, este drept, confuze și chiar discutabile, dar neesențiale.

⁴ *Griechischer Lebensraum in Antike und Gegenwart*, p. 561 (apud E. Kirsten).

Selectarea unor ținuturi prielnice pentru agricultură duce, după Ernst Kirsten, la unele anomalii. Teritoriul agricol, în special în mediul colonial, apare discontinuu, neomogen. Pretutindeni unde, în Grecia mare, terenurile neroditoare ajung pînă la litoralul marin, ele întrerup zona greacă, deoarece sînt abandonate indigenilor. De aceea multe colonii situate pe același litoral comunicau între ele mai mult pe mare decît pe continent. După același criteriu se produce și penetrația către interiorul continental. Coloniile de pe litoralul Golfului Tarent și Penatru erau interesate în deschiderea unor căi directe de legătură cu coastele Mării Tirenene.

Ele încurajează apariția unor puncte de influență elenă pe văile interioare ale râurilor. Acestea însă nu prezentau condiții prielnice agriculturii, și de aceea nu au devenit grecești, rămînînd simple puncte de tranzit ⁵.

Caracterul primordial agricol al unei colonii reiese și din examinarea așezărilor grecești de pe malul răsăritean al Adriaticii. Calcaros și abrupt, acest țărm oferă porturi prielnice (utilizate de piraiți iliri veacuri de-a rîndul), lipsite însă de un *Hinterland* agricol. De aceea localități ca Ragusa, Spalato, Valona, Pargo își datorează celebritatea abia evului mediu, cînd devin puncte de refugiu ale populației romanice și grecești. De la Epidamnus-Durazzo începe seria coloniilor grecești, acolo unde posesiunea unui ținut rodnic, la vărsarea râurilor, garanta dezvoltarea unei așezări stabile. Deci, chiar în ținuturi aflate la capătul unor străvechi drumuri comerciale sau în preajma unor parteneri de negoț, grecii căutau înainte de toate terenuri care le puteau asigura hrana.

Tendința spre asemenea locuri este indicată și de așezări foarte timpurii, ca acelea de pe coasta răsăriteană a Mării Egee. O suprapunere a hărții geologice întocmită de Alfred Philippson pentru peninsula de la sudul Golfului Smirnei cu aceea a așezărilor grecești arată cum fiecare cetate stătea în mijlocul unui ținut aluvionar, rodnic pentru cultura cerealelor. Același rezultat se obține și pentru cercetarea așezărilor eolice din partea nordică a coastei egeice a Anatoliei. Constatarea este importantă în special pentru cetățile situate de o parte și de alta a Dardanelor : „Diese Poleis, sogar die griechische Gründung an der Stätte von Troja, Ilios, sind also auf die Ernährung ihrer Bewohner durch den Ackerbau ausgerichtet, nicht auf den Gewinn des Handels oder der Zölle von Schiffsverkehr an dieser wichtigen Verkehrslinie”.

Dar dominantă agricolă nu este specifică numai așezărilor coloniale. Ernst Kirsten prezintă comparativ două hărți ale aceleiași regiuni din NE Peloponesului, una geologică, întocmită de Alfred Philippson, cealaltă a așezărilor. Pe aceste hărți, fiecare așezare, fiecare *polis*, apare instalată în mijlocul unui ținut fertil. Autorul ne asigură că aceeași este situația în Argolida, în răsăritul Arcadiiei, în ținutul pericilor Spartei, ca și în Creta sau în unele insule. Caracterul de „oază” al pămînturilor fertile, în mijlocul unui ținut sterp, stă în relație funcțională cu întinderea teritoriului unei *polis*.

Trecerea în revistă a unor regiuni diverse ale oicumenei grecești a servit autorului la stabilirea a ceea ce el numește, cu un termen bogat în

⁵ Vezi acum J. de la Genière, *Recherches sur l'âge du fer en Italie Méridionale*, Institut Français à Naples, 1968.

semnificații metodologice, *Normal-Typus*, tipul curent al așezării grecești, coloniale sau metropolitane. Ideea de a examina sub acest raport un număr cât mai mare de așezări din puncte diferite ale țărmului mediteranean (lipsa unor cercetări similare pe coastele pontice dovedindu-se a fi aproape totală) este menită să pună bazele unei cercetări sociologice a orașului grec, în care accentul să cadă nu pe ponderea economică, istorică, culturală a acestora, ci pe frecvența cantitativă a unor anumite trăsături, pentru stabilirea *tipului normal* sau, mai precis, a tipurilor de așezări grecești (pe plan urbanistic există deja o „tipologie” propusă de A. von Gerkan și Roland Martin).

Înainte de a încheia această scurtă prezentare, aș vrea să arăt că Ernst Kirsten a formulat observații și cu privire la unele caracteristici geografice ale teritoriului așezărilor grecești. El a constatat, de pildă, că teritoriul trebuia, în general, să fie mărginit de un cadru muntos. Grecii nu au ocupat cîmpiile întinse, nearticulate și care nu aveau calitatea pe care Ernst Kirsten o numește „Überschaubarkeit”. Astfel, fiecare teritoriu colonial din sudul Italiei are limitele sale naturale, clar marcate prin „bariere” muntoase. Pe țărmul prăpăstios al Calabriei au luat ființă colonii pe micile cîmpii aluvionare de la vărsarea râurilor; Medma pe riul Mesima, Rhegio pe Copinace, Skilleton-Scolacium pe Grande, Caulonia pe Assi etc. (prezența unui râu sau a unui izvor fiind una dintre condițiile esențiale pentru alegerea locului unei așezări). În nordul Greciei mari, în schimb, nu a fost ocupată întinsa și fertila cîmpie a Campaniei, grecii preferînd micile cîmpii litorale, la capătul drumurilor de ieșire din Campania, pentru că numai acelea aveau porturi și erau clar delimitate și apărate de un cadru muntos. Aceeași este explicația care se dă pentru neocuparea de către greci a întinsei cîmpii situate de o parte și de alta a râului Kaikos, pe coasta asiatică a Mării Egee. Această cîmpie fertilă a rămas multă vreme în posesiunea principilor anatolieni. Deslușirile date de E. Kirsten sînt interesante, deoarece ating însăși concepția greacă despre teritoriul unei *polis* : „Für diese Gebiete ist nicht nur Hafenlosigkeit, sondern auch eine ungegliederte, für Grossgrundbesitz geeignete Weite der Anbaufläche charakteristisch der die Begrenzung durch Gebirgesvorsprünge fehlt; obwohl da also bedeutende Handelspartner zu erwarten waren, haben die Griechen sich weder als Händler noch als Bauern festsetzen können”.

Ernst Kirsten remarcă, pe bună dreptate, că *polis* nu poate fi tradus prin *oraș*. El propune sat-oraș. Forma de locuire și economia ei ar fi comparabilă acelor „*cités-dortoirs*” din Italia de sud, Sicilia și Andaluzia; gruparea unui număr de țărani într-o așezare situată pentru motive de siguranță pe o înălțime, fără ziduri de apărare la așezările grecești zidurile de incintă au apărut relativ tîrziu), de unde întreața „moșie” era gospodărită și supravegheată, în așa fel încît țărani să se poată întoarce în satul-oraș zilnic (ei rămîn pe cîmp doar în timpul recoltei pentru mai multe zile). Funcția de sat-oraș ca posesor al unei moșii impune o anumită structură urbanistică. Ea cere însă de la cercetătorul modern abandonarea oricăror criterii cu privire la numărul ridicat de locuitori. Mărimea satului-oraș în lumea greacă, ca și în Sicilia și în Andaluzia, depindea de mărimea „moșiei” sale, de amploarea suprafeței de unde își trăgea hrana.

CU PRIVIRE LA DATArea MORMÎNTULUI DE LA AGIGHIOL

După o așteptare de patru decenii, iată, în sfârșit, publicat faimosul tezaur de la Agighiol! Descoperit de I. Andrieșescu, el a fost recent editat de prof. D. Berciu, în cadrul unui volum consacrat monumentelor artei traco-gețice de pe teritoriul României¹.

Istoria acestei descoperiri atât de importante este frământată. Tumulul care adăpostea mormîntul princiar a fost descoperit întimplător de către locuitorii satului Agighiol. La intervenția lui Ion Andrieșescu, atunci director al Muzeului național de antichități, au putut fi recuperate o bună parte dintre piesele inventarului funerar și examinată structura mormîntului.

Importanța descoperirii de la Agighiol este sporită de faptul că acest bogat ansamblu funerar cuprindea și un reper cronologic: fragmente de ceramică atică. După cum se știe, majoritatea descoperirilor de obiecte decorate în stilul animalier „orientalizat”, în special acelea aflate în sectorul său sud-est european de răspîndire, găsite în tezaure sau izolat, sînt lipsite de asemenea elemente externe de datare. Cronologia acestui stil este fundată tocmai pe acele puține piese asociate cu ceramică greacă².

¹ D. Berciu, *Arta traco-gețică*, Biblioteca de arheologie, XIV, București, 1969.

² Aceste însemnări au fost provocate de nedumeririle stîrnite de modul în care prețioasele fragmente de la Agighiol au fost utilizate pentru stabilirea datei mormîntului. Iată textul în care se descrie și se comentează ceramică atică: „În cursul săpăturilor de salvare au fost recuperate mai multe fragmente ceramice, care fuseseră azvîrlite în timpul scormonirii pămîntului, de către căutătorii de comori. Ele proveneau fără îndoială din vasele de ofrandă, care făcuseră parte din inventarul funerar al mormîntului. Prea puține dintre fragmente au putut să fie lipite, majoritatea lor fiind pierdute sau azvîrlite. Pe baza fragmentelor și profilului au putut fi reconstituite doar două forme: un *lekanis* și capacul său. Ceramică astfel recuperată este atică — cu figuri roșii, lucrată dintr-o argilă foarte fină, dobîndind după ardere o culoare roșie-pală. Stratul de firnis este dens și de culoare neagră-închisă, puternic lustruit metalic. Un fragment prezintă o scenă de gineceu: o femeie cu *saccos* pe cap ține în mînă o plînză; spre stînga este un Eros, din ale cărui aripi s-a păstrat o mare parte. Fragmentul nostru aparține ceramicii atice (stil Kerchi). O bună analogie și nu prea îndepărtată din punct de vedere geografic și în ceea ce privește contactul lumii tracie cu cea elenică o găsim în Bulgaria în Apollonia” (*Apollonia, Les fouilles dans la nécropole d'Apollonia en 1947—1949*, Sofia, p. 64—67). Exemplarul descoperit acolo poartă scene de gineceu foarte caracteristice. El a fost datat de către Th. Ivanov pe la jumătatea secolului al IV-lea î.e.n. (*ibidem*, p.376). Momentul stilistic-tipologic al exemplarului atic de la Apollonia pare a fi totuși mai recent față de fragmentul nostru de la Agighiol. Firnisul fragmentelor de la Agighiol poartă o culoare neagră pură, iar pictura figurilor roșii, ca și benzile, încă nu posedă nici o nuanță roz-mov. Mai degrabă ne-am apropiat ca timp de prima decadă a secolului al IV-lea î.e.n. (CVA, *Karlsruhe*, pl. 29, 3 „um 390”) sau cel mult de primul sfert al secolului al IV-lea î.e.n. (pentru al doilea sfert al secolului al IV-lea î.e.n., cf. CVA, *Schloss Fasanerie*, 1, pl. 42, 1). Dacă ținem seama de profilul cvasi-unghiular al cupei (*lekanis*) de la Agighiol, cu buza mulată în afară, și de culoarea neagră a firnisului, am fi înclinați a ridica datarea, poate, către sfîrșitul secolului al V-lea î.e.n. (P. E. Corbott, *Hesperia*, XVIII, 1949, p. 92/60—62) sau începutul celui următor. Din punct de vedere cronologic, ceramică grecească descrisă mai sus ne îngăduie să datăm mormîntul de la Agighiol în general în prima jumătate a secolului al IV-lea î.e.n., dar, avînd în același timp suficiente criterii, la care adăugăm și pe cele scoase din studiul celorlalte elemente de inventar, să fixăm cronologia către începutul secolului al IV-lea î.e.n., adică pe la 400 î.e.n. (sublinierea nu figurează în text).

Acest text indică obiecții, dintre care mă mulțumesc să relev următoarele :

Din datele de care dispun din lucrarea citată, cred că există posibilitatea precizării cronologiei ceramicii atice din mormîntul de la Agighiol.

Fragmentele ilustrate fac parte din trei piese diferite. Primul este o *lekanis* (forma A, după G. M. A. Richter și M. J. Milne, *Shapes and Names of Athenian Vases*, fig. 149), din care se păstrează fragmentele din fig. 51,3, fig. 53, jos, și fig. 54, sus și mijloc (vasul reprezentat drept capac în fig. 54 este de fapt un bol, așa cum voi arăta mai jos). Această *lekanis* este decorată sub buză cu un rînd de palmete, alternativ cu vîrfuri în sus și cu vîrfuri în jos, încadrate în triunghiuri. Ornamentul apare pe *lekanide* (*AM*, 81, 1966, pl. 48,2,4; *Olynth*, XIII, pl. 119, cat. 201 M), pe pixide (*AM*, 81, 1966, pl. 48,3 și pl. 72,10), dar evoluția lui se poate urmări mai ales pe craterele-clopot; unul dintre cele mai timpurii exemple este cel de la Atena, NM 14906 (Schefold, *UKV*, cat. 228, pl. 21), de la începutul veacului al IV-lea, iar cele mai tîrzii sînt piesa de la Atena, NM 15072 (Schefold, *UKV*, pl. 45,2), datată 340—330, și cea de la Paris, Petit Palais 339 (Schefold, *UKV*, fig. 73), datată 330—320 î.e.n. Stilistic, ornamentul de pe *lekanida* de la Agighiol este destul de îndepărtat de craterul Atena 14904, apropiindu-se mai degrabă de exemplele tîrzii ale seriei.

Vasul nostru avusese un *capac*, din care se mai păstrează două fragmente (fig. 51,1; fig. 53, sus; fig. 54, stînga jos), pe care se recunosc (de la dreapta spre stînga); o femeie spre stînga, cu părul prins într-o *sphendoné*, ținînd în mîna dreaptă o eșarfă; un Eros spre stînga și un personaj imberb (un tînăr?) privind către dreapta. Scena întregă, din care se păstrează numai o mică parte, înfățișă o femeie șezînd, înconjurată de Erotos și servită de alte femei, care aduc cutii de toaletă sau *alabastra*. Acest tablou este frecvent reprezentat pe capacele de *lekanis* din prima jumătate a veacului al IV-lea și a fost interpretat drept o ilustrare a unei scene de nuntă (*Epaulia*). Din punct de vedere stilistic, această categorie de monumente reprezintă, așa cum observă K. Schefold, (*UKV*, p. 138), un ecou al stilului Kerai (al cărui început se situează către 370 î.e.n.) în ceramica atică de serie. Stilistic, fragmentul de la Agighiol este aproape de grupul „Otchët”, denumit astfel de J. D. Beazley, (*ARV*², p. 1496 urm), după revista unde vasele cele mai reprezentative au fost publicate prima dată. Grupul „Otchët” se datează în al doilea sfert al veacului al IV-lea î.e.n. Un *terminus ante quem* este oferit de descoperirile de la Olynth (distrus de Filip al II-lea în anul 348 î.e.n.), unde figurează piese aparținînd acestui grup (cf. L. Talcott și B. Philippaki, *Small Objets from the Pnyx*, II, *Hesperia*, Suppl. X, 1956, p. 9 urm.). Asocierea unui

1. Nu au fost publicate toate piesele salvate de I. Andrieșescu în 1931. Din numeroasele amfore menționate în descrierea săpăturii se ilustrează numai două.

2. Lipsește un catalog al tuturor fragmentelor ceramice grecești, însoțit de descrierea lor adecvată.

3. Așa cum reiese din desenele lui D. Pecurariu (fig. 54), din fotografiile (fig. 51 și 53), este vorba de fragmentele a trei piese diferite: o *lekanis* cu capacul ei și un bol.

4. Vasele de uz curent (castroane), descoperite în depozitul de la Atena de la sfîrșitul veacului al V-lea î.e.n. și publicate de P. E. Corbett, folosite pentru susținerea datării *lekanidei* de la Agighiol și implicit a întregului tezaur către anul 400 î.e.n., trebuie scoase din discuție pe considerente elementare de metodologie.

asemenea capac cu o *lekanis* decorată cu palmete este asigurată de piesa din mormîntul 138 HS 374 de la Kerameikos (*AM*, 81, 1966, p. 74, pl. 48, 2, 4 și pl. 49,5), datată 370/360 î.e.n.

Pentru datarea ceramicii atice de la Agighiol, fragmentele de capac oferă elementele cele mai exacte.

Dr. Karin Braun de la Școala arheologică germană din Atena și membră a echipei de la Kerameikos a avut amabilitatea să-mi comunice punctul său de vedere asupra datării ornamentului de palmete de pe *lekanis* de la Agighiol, în special față de *lekanis* din mormîntul 138 HS 374 de la Kerameikos: „Allerdings findet sich eine im Prinzip gleiche Verzierung von stehenden und hängenden Palmetten zwischen Dreiecken auf zwei Pyxiden (sic !) aus Grab 138 HS 374, das um 370/360 datiert wird. Da die Verzierung auf dem Lekanisfragment etwas schematischer ist (die Strahlen werden einfach glatt abgeschnitten) wird man das Stück etwas später ansetzen müssen m.E. etwa um 350/340?“. În acest caz, *lekanis* din mormîntul de la Agighiol ar putea chiar depăși mijlocul veacului al IV-lea î.e.n.

A treia piesă atică din mormîntul de la Agighiol a fost un bol, cu buza îngroșată către exterior, decorat sub buză, în exterior, cu o bandă îngustă violetă. Din acesta se păstrează cîteva fragmente din buză și vască, ilustrate în fig. 51,2 și fig. 54, mijloc. În această ultimă figură, D. Pecurariu, care a realizat desenul, a așezat fragmentele de bol drept capac al lekanidei. Bolul oferă evident mai puține elemente de cronologie însă, în principiu, nu contrazice datele pe care le avem din examinarea fragmentelor de capac. Asemenea boluri apar la Olynth, dar și în al treilea sfert al secolului al IV-lea.

În concluzie, mormîntul princiar de la Agighiol nu poate fi datat mai devreme de al doilea sfert, dacă nu chiar de mijlocul secolului al IV-lea î.e.n.